

140 ПОСЛОВИЦИ И ПОГОВОРКИ ОТ ГОЛО БЪРДО, АЛБАНИЯ (ПО МАТЕРИАЛИ ОТ С. ТРЕБИЩА)

Гергана Цонева
*Катедра Етнология, Философско-исторически факултет,
ПУ „П. Хилендарски“, Пловдив*

Посетих село Требища (алб. Trebisht), област Пешкопия, Република Албания, за първи път през 1993 г., когато започнах и изследванията си сред местното население. Обект на интереса ми бяха обичаи и вярвания, фолклорната култура, традиционното облекло, календарния цикъл, родилни, сватбени и погребални обичаи, етномедицина. Изследвах и описах още някои аспекти на народната вяра и мирогледа, народна кухня, детски фолклор, родствена структура, роднинска терминология и др. До 1996 г. посетих Албания шест пъти, като имах възможност да заснема и традиционна сватба – три сватби в село Требища и две в гр. Елбасан. Последният е втори по големина и население град на Албания, в него живее една немалка част преселници от Голо Бърдо и в частност – от Требища.

Настоящият материал е личен архив, а част от изследването намери място в дипломната ми работа на тема „*Жизнен цикъл и култура – село Требищ, Република Албания – етнологски наблюдения*“ с научен ръководител проф. дфн Тодор Ив. Живков, защитена през 1997 г. в катедра „Етнология и социология“ на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Село Требища се намира на македоно-албанската граница в близост до град Дебър, Република Македония. Най-близкият албански град, който е и областен, е Пешкопия, а от столицата Тирана го делят 150 км. Официалното му име е Требищ (алб. Trebisht), макар че всички местни го наричат Требище или Требища. Буквалният превод от албански език е „Три опашки“ (алб. tre – три, bisht – опашка), но повечето от хората го възприемат наименованието като свързано с нещо „требно, потребно“.

Населението е славяноезично. Днес все още се срещат хора, които никога не са учили албански език и както сами казват: „*Мие сме бугари, збориме бугарски, не знаеме арнаутско николку*“. Разказана ми бе легенда, според която след подписване на мирните договори от Междусъюзническата война (1913 г.) била назначена комисия, която да определи границите. Когато стигнала до село Требищ (последното село на границата с Македония), на селската чешма се случила доведена в селото снаха от град Вльора, която била потомствена албанка и не знаела *бугарски*. Заговаряйки на албански език, тя отнела възможността на всички тези села някога да излязат от пределите на Албания, макар и хората, живеещи там да не се чувстват *шкиптари* (алб. Shqiptar – албанец) (Повече за тази легенда вж. Тончева 2009: 18-20).

Областта Пешкопия и селата в Голо Бърдо междуременно са посетени и от други изследователи, между които Веселка Тончева, Константин Рангочев, спелеологът Алексей Жалов, Цветелина Димитрова, Петя Асенова, Емил Миланов и други, които са провеждат там теренни изследвания (Вж. Тончева 2009; Тончева 2011 (съст); Жалов 2011; Димитрова 2011; Асенова 2011; Миланов и др.) и публикуват свои материали, така щото да се популяризира съществуването на българското население в тази отдалечена територия, в която и до днес се говори български език и се пазят българската култура и традиции.

Тук представям една малка част от събрания теренен материал, включваща паремиология от село Требища, с оглед на това, че тази област на фолклорната култура

от Голо Бърдо у нас е недостатъчно позната¹. При изписването на пословиците и поговорките на местния диалект съм се старала да предам максимално точно особеностите на езика и изказа, като преводът е съобразен с нормите и правилата на българския книжовен език. Изследванията върху този толкова богат и интересен материал, както и съпоставките му с вече публикувани паремиологични текстове, предстоят.

Айде, море, бабу, да ти кажа межникот.
Ела, дядо, да ти покажа междата [т.е. поучаваш възрастните].

Ак не те йогреит сонце пред ручок, не кя те йогреит и по ручок.
Ако не те огрее слънце преди обяд, няма да те огрее и по обяд.

Аку не посеиш нещо, не кя собериш нищо.
Ако не посееш нещо, няма да събереш нищо.

Ак му копаш гробот некому, кя паниш сам внотра.
Ако копаш гроб другиму, сам ще паднеш вътре.

Борзата кучка слепи кучиня рождат.
Бързата кучка – слепи кучета ражда.

Будалите немаат рогои.
Глупаците немаат рога [не се познават на пръв поглед].

Блазе си кой зеват, тешко му кой дават.
Блазе му, който взема, тежко му, който дава.

Больката ести за людите.
Лошото е за хората.

Брат за брата – сиренъето со пари.
Брат за брата – сиренето е с пари.

Будалацината не оит по айваните.
Глупостта не ходи по животните.

Во ена капка вода пливат.
В една капка вода плува [наивен, лековерен].

Воденичарот умрел за вода.
Воденичарят умрял за вода.

Водана от изворон чиста излагват.
Водата излиза чиста от извора.

¹ В Тирана през 2011 г. са публикувани 4 тома от поредица „Gollobordski folklor/ Голобордски фолклор”, с автори Цветан З. Мазнику и Вита Б. Која, които съдържат именно пословици, поговорки, фразеологични изрази и кратки словесни форми (благословии, клетки, гатанки). Издател е Дружеството на македонците в Албания „Мир“ с председател Кимет Фетаху. Голобордският фолклор е разглеждан като македонски.

Волкот – овчар.
Вълкът – овчар.

Волкот козината си менвеет, табиятот – никоаш.
Вълкът козината си мени, но навиците – никога.

Вервей очине, а не на ушине.
Вярвай на очите си, а не на ушите си.

Веля на керка ми, да чуе снаа ми.
Казвам на дъщеря ми, да чуе снаха ми.

Гладна мечка оро не играт.
Гладна мечка хоро не играе.

Дай со роци, барай со нодзи.
Дай с ръце, търси с крака.

Дай пет да земаш десет.
Дай пет, за да вземеш десет.

Денешната работа не я трошай за утре.
Днешната работа не я оставяй за утре.

Два остри каменя не мелеет бунгур.
Два остри камъка не мелят булгур.

Да имаш да земаш, да немаш да даваш.
Да имаш да вземаш, да нямаш да даваш.

Две роци за ена глава.
Две ръце за една глава [да не успяваш, да си затруднен].

Делиш како Господ ка делит.
Делиш като Господ, когато дели [не делиш справедливо, на един повече, на друг – по-малко].

Два карпуза под ена мишка не се носет.
Две дини под една мишница не се носят.

Дур не порниш (фушниш) не кя се размирисат.
Докато не пръцнеш, няма да замирише.

Да не останеш по-кусо ти.
Да не останеш по-назад.

Дуня качена на магаре ово ести.
Това е луна, качена на магаре [измама].

Ефтиното ести по-скопо.
Евтиното е по-скъпо.

Ено цвете не я носит пролета.
Едно цвете не донася пролетта.

Жолти чели во стред куки.
Жълти обувки насред къщата [има млада булка в къщата].

Живит како бобрек во лой.
Живее като бърбек в лой.

За ениот майка, за другиот – мощеа.
За единия майка, за другия – мащеха.

За кого е – млогу е.
За когото е – много е.

За свекоя работа си имат майстор.
За всяка работа си има майстор.

И оресот и каменот го имат в роци.
И орехът, и камъкът са му в ръцете.

Изпасил сум я ливадата.
Изпасал съм си ливадата.

Измий граф со студена вода.
Измий боб със студена вода [не правиш нещата по правилния начин].

Играчка-плачка, синана мачка.
Играчка-плачка, синята котка (букв.).

Ѐозикот коски нема, ама коски коршит.
Езикът кокали няма, но кокали троши.

Круша под круша капинат.
Крушата – под круша пада.

Кукјата на майсторот пак кя капит.
Къщата на майстора пак ще тече.

Како жабата кренала ногата.
Както жабата вдигнала крака.

Каж ми со кого сеиш, да ти кажа кой си.
Каж ми с кого стоиш, да ти кажа кой си.

Ко кя немаш кокошка, врана кя яиш.
Като немаш кокошка, ще ядеш врана.

Кольку да живиш кя учиш.
Колкото живееш, ще учиш.

Како волон по сламана.
Като вол по слам

Како волон по телено.
Като вола след телето.

Ко кя заиграт сиромает и топанат кя се руши.
Когато заиграе сиромает и тъпанът ще се счупи.

Каменон си тежит на местото.
Камъкът си тежи на мястото.

Ке не те викает, не пикай го носот.
Където не те викат, не си ври носа.

Ке не те викает, не узвивай се.
Където не те викат, не се навъртай.

Како Ана и Фана (Како Меджит и Беджит).
Като Ана и Фана [неразделни приятел(к)и, много често – клюкарки].

Ка ти давае – зевай, ка те переет – бегай.
Когато ти дават – взимай, когато те бият – бягай.

Ка идеет лошото – отвори вракето.
Когато дойде лошото – отвори вратата.

Кольку имат видено тая дуня, никой немаат видено.
Колкото е видяла луната, никой не е видял.

Куче що лаит, не апит.
Куче, което лае, не хапе.

Ка немаш ум, кя имаш нодзи.
Като немаш мозък, ще имаш крака.

Ко кя се изгориш на млекото, кя дуеш и на мощеницата.
Като се изгориш от млякото, ще духаш и айряна.

Ке кя се расторкали магаре и козина кя панит.
Където се търкаля магаре – и козина ще падне [ще имаш разходи].

Ке плюя – не лижа.
Където плюя – не ближа.

Ко кя ти поминет магарено по моста – не береш гайле.

Когато мине магарето ти по моста, вече нямаш грижа.

Ке ти болит зобот, тамо ти оит йозикот.
Където те боли зъбът, там ти отива езикът.

Кя го видеет какво е сиренъето – благо ари солено.
Ще разберат какво е сиренето – сладко или солено.

Кя ти се качит коркач.
Ще ти се качи на врата.

Кя поиш со петицине.
Ще отидеш с петите [никога няма да отидеш].

Ко кя доит умот, кя си поит кумот.
Когато дойде акълът, кумът ще си отиде.

Лошото лошо носит.
Лошото лошо носи.

Мока ести по лошо от неволя.
Мързел е по-лошо от неволя.

Мачинците му са в сорце.
Дяволите са му в сърцето.

Му ести влезен под кожата.
Влязъл му е под кожата.

Му й фолиф болите.
Хвърлих му мъките [освободих го от някакво бреме].

Мие збори за волкот, той зад врата.
Ние говорим за вълка, а той зад вратата.

Магаре на свабда се викат да носит вода.
Магарето на сватба се кани, за да носи вода.

Ново сито на кол висит.
Ново сито – на кол виси [млада булка, която още говее].

Немай работа – нишай вратата.
Нямай си работа – клати (отваряй и затваряй) вратата.

Не си порнал во вирче да ти станит клабурче.
Не си пръцнал във вирче, да стане мехурче.

Не му фольай трева (боцки).
Не му хвърляй трева (бодли) [не го поощрявай].

Напраи убоо, кя наиш лошо.
Направи добро, ще намериш лошо.

Напраи убоо, кя изеиш ланя.
Направи добро, ще изядеш лайна.

Налет, по-налет.
От лошо, по-лошо.

Не куцат магарено от ушине.
Магарето не куца откъм ушите [проблемът е в нещо друго].

Не мавай по самарот, а по магарето.
Не удрай по самара, а по магарето.

Немат дим без огон.
Няма дим без огън.

Найди село без кучища и ворви без стап.
Намери село без кучета и върви без кол.

На ката манджа – пипер.
На всяка манджа – пипер.

Немат свеща за дома, оит во цорква да запалит.
Няма свещ за вкъщи, отива в църквата да запали.

Не сеит ракията в глата како в шишето.
Ракията в главата не стои като в шишето.

Неволята кя те научит.
Неволята ще те научи.

На свекое буннице един петел пеет.
На всяко буннице – един петел пее.

На глана шия.
На бърза ръка [в последния момент].

На кьорото пиле Господ му праит гнездото.
На сляпото пиле Господ му прави гнездото.

На стопалката чоекю моиш да му стопиш, на кисметот – никоаш.
Върху стъпката на човека можеш да стъпиш, върху късмета – никога.

Ни тамо биф, ни прао ти кажаф.
Нито там бях, нито истината ти казах.

От сламка – йоже.
От сламка – въже.

От торн – трондафилъ.
От трън – трендафил.

От вол теле сакаш да истаиш.
От вол теле искаш да извадиш.

От кого е – млогу е.
От когото е – много е.

От кол на кол – един в гоз.
От кол на кол – един в гъза.

По кусото ти излагват по-долго.
По-късото ти излиза по-дълго [за път].

Парите при пари одее.
Парите при пари отиват.

Пуци й нодзите колко ти е йорганот.
Отпусни си краката колкото ти е юргана.

Празнийот клас я доржит глата крената (на угоре).
Празният клас държи главата вдигната (нагоре).

Праи що ти веля, не що прая я – велел попот.
Прави каквото ти казвам, а не каквото правя аз – казвал попът.

По-умниот кя го пуци потот.
По-умният ще се махне от пътя.

Покрай сувото и суроото кя изгорит.
Покрай сухото и суровото ще изгори.

Покрай, покрай да излезеш докрай.
Покрая, покрая да стигнеш до края.

Правиот праф и дим стават.
Правият на прах и дим става [правият не може да си намери правото, „Без вина – виновен“].

Покрий го – нека зорит.
Покрий го – да се пече [остави нещата, не ги насилвай, не прибързвай].

Пуци му я водата да пливат.
Пусни му водата да плува.

По-арно да ти излезит окото, отколи намот.
По-добре да ти излезе окото, отколкото името.

Рибата в море – тавата на огон.
Рибата в морето, а тавата на огъня.

Раната кя оздравит, лафот – никоаш.
Раната ще оздравее, думата – никога [няма да се забрави].

Ридон со ридон кя се стретеет, я со него – никоаш.
Рид с рид ще се срещнат, аз и той – никога.

Сморта не оит в але.
Смъртта не ходи в клозета.

Све ести за людите.
Всичко е за хората.

Се меткаш како секира во вода.
Хвърляш се като секира във вода.

Се меткаш како йоже во торба.
Хвърляш се като въже в торба.

Се ядеет како куче и маче.
Карат се като куче и коте.

Слизнат от на мурвинка (будала).
Паднал от черница [с повреден акъл при падане от високо, невменяем].

Ти бучит муата на капата.
Бръмчи ти мухата на калпака.

Ти ести влезена конската муа во глата.
Влязла ти е конската муха в главата.

Три фути на глаа и ена под мишка.
Три престилки на главата и една под мишница [няма си друга работа, та си търси
занимание, работа без цел и посока].

Тури му пепел.
Тури му пепел [забрави го].

Той (тая) в питата му влагват чоеку.
Той (тя) влиза в питата (баницата) на човека [любопит(на)ен].

Ти дай му порстот – той кя ти земат роката.
Дай му пръст – ще ти вземе ръката.

Ти дай роката да ти земат рамото.
Дай си ръката, да ти вземе рамото.

Умот ти праи, глата ти торпит.

Акълът ти прави, главата ти търпи.

Убайната оит на нодзи, лошото на конь идет.
Хубавото ходи пеша, лошото идва на кон.

Фоли о каменот и скрий я роката.
Хвърли камъка и скрий си ръката [направи нещо лошо и се скрий].

Чоек се позина по лафоите.
Човек се познава по думите.

Чакай, магаре, за зелена трева.
Чакай, магаре, за зелена трева.

Шака на гол гоз не биждат.
Шега на гол гъз не бива.

Я со леп, той со каменя.
Аз с хляб – той с камъни (ме цели).

Я фольай со леп, той ме лаит.
Аз му хвърлям хляб, той ме лае.

Я ву тебе и ти ву тебе.
Аз у вас и ти у вас [не разчитай на гостоприемството ми].

Яит Петко зеле, ама не до коленици.
Яде Петко лук, но перата не са до колената [не мисли другите за наивни, а себе си – за по-умен, под. „Не е луд този, който яде баницата, а този, който му я дава“].

Ягнето му я мотнело водата на волкот.
Агнето мътело водата на вълка.

Я ти веля “Ете го волкот“, ти ме прашаш ке са стопалките.
Аз ти казвам: “Ето го вълка“, ти ме питаш къде са следите.

ИНФОРМАТОРИ:

Сельвие Рама, р. 1948 г. в с. Требища, обр. средно, домакиня, народна лечителка, баячка и чекръкчийка

Мимие Терзиу (1922-1996), с. Требища, обр. основно, домакиня, народна лечителка, баячка и чекръкчийка, майка на Сельвие Рама

Лиляна Зекири, р. 1972 г. в с. Требища, обр. основно, домакиня

Вальбона Аязи, р. 1970 г. в с. Требища, живее в гр. Елбасан, обр. висше, домакиня

Бекир Терзиу, р. 1944 г., с. Требища, обр. средно-специално, строителен техник

Буяр Иса Рама, р. 1968 г., с. Требища, обр. средно, работник

Миреля Ибрахими, р. 1971 г. в с. Требища, живее в гр. Елбасан, обр. средно, домакиня

Реида Кочи, р. 1975 г., с. Требища, преселница в гр. Елбасан, обр. средно, по време на записите – сгодена, сега – майка на две деца

Рифат Кадриу, р. 1952 г., с. Требища, обр. основно, строител

Шабан Селими, р. 1958 г., с. Требища, обр. средно, сезонен работник в чужбина.

ЛИТЕРАТУРА:

Асенова 2011: Асенова, П. Местни имена от Голо Бърдо – Североизточна Албания. – В: Българите от Голо Бърдо, Албания, Издание на Държавната агенция за българите в чужбина, Ч. II, С., 122-135.

Димитрова 2011: Димитрова, Ц.. Език и обредност (Бележки върху материали от с. Големо Острени, обл. Голо Бърдо). – В: Българите от Голо Бърдо, Албания, Издание на Държавната агенция за българите в чужбина, Ч. II, С., 65-80.

Жалов 2011: Жалов, А. Топоними от с. Стеблево, Голо Бърдо, Албания. – В: Българите от Голо Бърдо, Албания, Издание на Държавната агенция за българите в чужбина, Ч. II, С., 136-142

Миланов 2000: Миланов, Е. Регионални и етнокултурни български общности зад граница – В: Аспекти на етно-културната ситуация, С., 117-176.

Рангочев 2011: Рангочев, К. Топонимия от с. Стеблево (записи от 2006 г.) – В: Българите от Голо Бърдо, Албания, Издание на Държавната агенция за българите в чужбина, Ч. II, С., 143-146.

Тончева 2009: Тончева, В. Българите от Голо Бърдо, Албания, Издание на Държавната агенция за българите в чужбина, Ч. I, С.

Тончева 2011 (съст): Тончева, В. Българите от Голо Бърдо, Албания, Издание на Държавната агенция за българите в чужбина, Ч. II, С.